

DİL - KÜLTÜR İLİŞKİSİ

Ruhattin YAZOĞLU (*)

ÖZET

Kültür, bir toplumun tarihinde oluşturduğu maddî ve manevî bütün değerleridir. Bu durumu ifade etmek söz konusu olduğunda da ilk akla gelen şey, dildir. Dil, insanla insan, insanla diğer var olan şeyler arasında birleştirici bir ilişki kurar. İnsan, ancak dili sayesinde insandır: O halde dil, millet denilen sosyal varlığı birleştirir ve fertleri arasında duygu ve düşünce akımını meydana getirir. Hem düşüncenin hem de kültürün bir aracı olan dil, eğitim açısından da çok önemlidir. Düşünce, ancak dile aktarılmak suretiyle bilgiye dönüşebilir ve bilgi de sadece dilin aracılığıyla öğretilir. Diğer yandan, kültürel iletişimde kullanılmayan bir dil, kültür dili; bilimsel iletişimde kullanılmayan bir dil de, bilim dili haline gelemmez.

Anahtar Kelimeler: Dil, kültür, dil-kültür, iletişim, düşünce.

Relations Between Language And Culture

- ABSTRACT

Culture is the cluster of all material and spiritual values acquired by a society in time. When it is necessary to express it, the first thing to remember is language. Language establishes a uniting relation between man and man, and man and other entities. Man becomes man thanks to language. Therefore, language unites the social entity called nation, and creates flows of feelings and ideas among individuals. Being a medium for both thought and culture, language is also important in education. Thoughts can only become knowledge by way of conveyance into language, and knowledge can only be taught via language. On the other hand, a language which is not employed in cultural communications cannot be a language of culture, and the that which is used in scientific language cannot be that of science.

Key Words: Language, Culture, Language-Culture, Thought.

*Yard. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Din Felsefesi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Dilin, insan hayatında önemli bir yeri vardır. Zira dille insan, hem kendisi hem de kendi dışındaki insanlarla ve diğer varlık alanlarıyla ilişki kurar. Yine dille insan, bütün insanlar için ortak olan bir bilgi alanı oluşturur ve o alanı nesilden nesile dil yoluyla aktarır. Konfüçyüs, dilin bu önemini şu şekilde anlatmaktadır: “Bir memleketin idaresini ele alsaydım, yapacağım ilk iş, hiç şüphesiz dili gözden geçirmek olurdu. Çünkü dil kusurlu ise, kelimeler düşünceyi ifade edemez. Düşünce iyi ifade edilemezse, vazife, hizmetler gerektiği gibi yapılamaz. Vazife ve hizmetin gerektiği şekilde yapılamadığı yerlerde âdet, kaide ve kültür bozulur. Âdet, kaide ve kültür bozulursa adalet yanlış yönlere sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir.”¹

Buradan hareketle, şunu söyleyebiliriz: İnsanın dünyaya açılmasını ve dünyayla ilişki kurmasını, insanın temel niteliği olan dili sağlamaktadır. İnsanın insan olması, insanın kendi olması, kendi kimliğini bulması ve kendi bilincine varması da dile bağlıdır. İnsan, yaşamına kendisi biçim veren bir varlıktır. Hatta kendi kültürünü oluşturması da, kendi elindedir ve bu oluşumu sağlayan da dildir. Gelişmiş bir kültür, ancak gelişmiş bir dille kazanılabilir. İnsanın kimliğinin göstergesi, konuştuğu ve yazdığı dili olduğu gibi, bir milletin kimliğinin göstergesi de yine o milletin dilidir. Kimlik probleminin de çok tartışıldığı günümüzde, dil-kültür ilişkisi sorunu da büyük ölçüde önem kazanmaktadır. İşte biz çalışmamızda, bu özelliğine binaen, dil, kültür ve dil-kültür ilişkisi sorunu üzerinde durmaya çalışacağız.

1. Dil

Dil kelimesi birçok dilde çok anlamlıdır; hem tat alma organını, hem de adına dil dediğimiz iletişim dizgesini anlatır. Ancak kelimenin temel anlamı, ağızdaki tat alma organıdır. Konuşma eylemini ve iletişim sistemini de anlatır duruma gelişi, bunların ağızdaki dille olan ilişkisi, dilin konuşmadaki yeri dolayısıyladır. Dil, insanların ayrıcalık belgesidir. Dil yeteneği aynı zamanda insanın öteki varlıklardan ayrı olan yaratılışına, düşünme yeteneğine, yapıcılığına sıkı sıkıya bağlı bir konudur. İnsan dili son derece karmaşık, ama o ölçüde ileri bir düzenin varlığını göstermektedir².

Günümüze kadar düşünürler, dilciler, toplumbilimciler dili kendi açılarından tanımlamışlardır. Platon, Kratylos adlı yapıtında dili “kendi özel düşüncelerini sesin yardımıyla, özne ve yüklem aracıyla anlaşılabilir duruma getirmek”³ biçiminde tanımlar. Günümüzün ünlü dil bilginlerinden André Martinet dili “insanın kendi bilgi ve deneylerini, bir anlamsal kapsamı ve bir ses karşılığı olan birliklerle, her toplumda bir başka biçim-

1) Bkz. *Büyük Bilgi ve Müzik Hakkında Notlar (Konfüçyüs Felsefesine Ait Metinler)*, çev. Mukaddere N. Özerdim, Ankara, 1963, s. 3-4, 11 vd.

2) Ömer Demir ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul, 1993, s.94-95; Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)*, Ankara, 1995, I, 50-51.

3) Eflâton, *Kratylos*, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul, 1977, s.93-94.

de açıkladığı bir iletişim aracı⁴ olarak tanımlamaktadır. Türk dil bilgini Muharrem Ergin, dilin, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendine özgü kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış gizli anlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş sosyal bir kurum⁵ olduğunu söyler. Waltraud Bumann ise, dil sözcüğünün bir dar, bir de geniş anlamda kullanıldığını ifade eder. Ona göre geniş anlamda ve çok genel olarak bu terimden, kuramsal, duygusal ve istence bağlı içeriklerin anlamlı işaretlerle ifade edildiği ve haber verildiği bir aracı anlarız. Dar anlamda dile, özellikle söz diline, insanın özel ayrıcalığını, sahipliğini yapan bir şey gözüyle de bakarız; çünkü dil insan tinine ve aklına kopmaz bir biçimde bağlıdır⁶.

Dil, insanla insan, insanla diğer var olan şeyler arasında birleştirici bir ilişki kurar. Öyleki, insan olmak, dilin eseridir. İnsan ancak dili sayesinde insandır. Dil olmadan insanla hayvan arasındaki varlık farkı ortadan kalkar. Dil olmadan insan, ne bilgi, teknik, sanat, felsefe... gibi üstün başarılarla ulaşabilir, ne de onun her türlü faaliyetleri, değer duyguları, hürriyeti vb. hususlar kendisi için bir anlam taşır. Çünkü bütün bunlar, toplum içerisinde fikir ve duyguların dil ile naklinden doğmuştur.

Dar anlamda yalnız günlük dili (tabii dil-tarihsel dil), geniş anlamda her türlü tabii veya yapma sembol sistemlerini kaplamı içine alan dili, "herhangi bir zihin faaliyetinin açığa vurulmasına, dolayısıyla bir zihinden diğer zihne aktarılmasına yarayan bir işaretler sistemi"⁷ diye tanımlayabiliriz. Hemen ilave edelim ki dil, bu kadar basit, bu kadar sade değildir. Aksine dil, çok çeşitli görevleri olan son derece ince ve karmaşık bir alettir.

Dili bu şekilde tanımladıktan sonra, şunu söyleyebiliriz: Dil konusu, insanlık tarihi açısından yeni bir olay değildir. İnsanın bulunduğu her ortamda dilden söz etmek mümkündür. Dolayısıyla bu konu, çok öncelere uzanmaktadır. Dilin bir sorun olarak ortaya çıkmasında kutsal metinlerin önemi büyüktür. Metafizik konular, insanlar için hep cazibe merkezi olmuş ve kutsal metinlerdeki mesajı anlama arzusu dili öne çıkarmıştır. Bu yaklaşım, felsefi düşüncenin oluşmasına da yardımcı olmuştur. Dinî metinler ve felsefe, tarih boyunca dilin yetkin bir anlatım aracı olarak gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu durum, aynı zamanda insan ilişkilerinin sağlıklı bir biçimde oluşmasına zemin hazırlamıştır⁸. F.Bacon, G.W. Leibniz, W.von Humboldt gibi düşünür ve dilbilimciler, dilin düşünce yönüne yeni katkılarda bulunmuşlardır. Dil ve düşünce, insanı bütünleyen iki unsurdur.

4) Aksan, *Her Yönüyle Dil*, I, 55.

5) Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, 1982, s.3.

6) Waltraud Bumann, "Dil Felsefesi", *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, der. ve çev. Doğan Özlem, İstanbul, 1997, s.509.

7) Bkz. Abdulkuddüs Bingöl, "Dil-Anlam ve Felsefe", *Felsefe Dünyası Dergisi*, (Temmuz 1991), sayı:1, s.22, A.Dilaçar, *Dil, Diller ve Dilcilik*, Ankara, 1968, s.3.

8) Bkz. Ayhan Songar, *Dil ve Düşünce*, İstanbul, 1986, s.20 vd.

Dil nedir, hangi varlık alanına girer, nesnelere sözcükler arasında nasıl bir ilişki vardır vb. sorular ister istemez insanı dilin kökü sorununa götürür. Dilin kökü ve özü sorunu, varlığın kökü ve özü sorunu kadar eskidir. Başlangıçta varlık ile dil, sözcük ile anlam birbirinden ayrılmazlar, bir birlik olarak görünürler. Sözcük, varlığın bir simgesi, adlandırılması, göstergesi değildir, onun gerçek bir parçasıdır. Mitolojik görüşe göre, her nesnenin özü adlarda saklıdır. Adlara egemen olmasını, onları kullanmasını bilen kişi, nesnelere üzerinde de bir egemenlik kazanır. Nesnelere dünyası ile adların dünyasının tek bir gerçekliği vardır⁹. En eski dinlerde de aynı görüş egemendir. Rigveda'da sözün gücü, Tanrı'nın gücüne yakındır. Çünkü, doğan ve yok olan insan sözünün temelinde, başsız-sonsuz ve gelip-geçmez olan Tanrısal söz bulunur¹⁰. Bu Tanrısal söz, Yunanlılar'da "logos" oluyor. Burada da söz, gelip-geçmezdir, varlıkla ayrılmaz bir birliği vardır. Herakleitos için logos, "kosmosun güdücüsüdür." Evrene egemen olan logos da ne bir Tanrı, ne de bir insan tarafından yaratılmıştır, her zaman vardı, şimdi de vardır ve daima var olacaktır¹¹. Sonraki Yunan düşünürlerinde de dil sorunu ele alınıyorsa da yalnızca nesnelere adların ilişkisi üzerinde duruluyor. Platon da Kratylos diyalogunda dili bu bakımdan inceler¹². Ancak 7. mektubunda dili bilginin temeli olarak ele alıyor. Düşünce tarihinde dili, bilgi-değeri bakımından yöntemli bir şekilde ilk inceleyen Platon olmuştur. Platon'da dil, bilginin bir başlangıç noktasıdır¹³. Dili duyu ve düşünce bakımından inceleyen Herder bile, yine de bilgi bakımından dille ilgilenmiştir¹⁴. Kutsal dinlerde ise dil, Tanrısal bir özün yansıması ve yaratması olarak düşünülmüştür. Özellikle kutsal dinlerde "önce söz vardı"¹⁵ yani dil, insanlara Tanrı tarafından bahşedilmiş bir nimettir. Dili aklın anası olarak kabul eden Hamann bile, dilin insana Tanrı tarafından verildiğini, Tanrı'nın bir mucizesi olduğunu söylüyordu¹⁶. Öbür yandan da dil, konulmuş bir şey, insan tarafından bulunmuş bir şey olarak kabul ediliyor. Dilin insanın özü için olan önemine ilk işaret eden Parmenides olmuştur. Parmenides'e göre insan, her şeye bir ad vermiştir¹⁷. Empiristler ve rasyonalistler de dili hep bilgi bakımından incelerler, bunların dil anlayışları da bilgi kuramlarına dayanır. Dil, rasyonalistlerde, insan aklının bir ürünü olarak görülürken; empiristlerde ise, duyuların kendini açması olarak kabul edilir. Görülüyor ki, dili açıklarken empiristler psikolojiye, rasyonalistler mantığa dayanıyorlar.

9) Bedia Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, İstanbul, 1998, s.15.

10) Kim Knott, *Hinduizmin ABC'si*, çev. Medet Yolal, İstanbul, 2000, s.38.

11) Bkz. Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İzmir, 1985, I, 92, 93, 322, 323; Martin Heidegger, *Nedir Bu Felsefe*, çev. Ali İrgat, İstanbul, 1995, s.35.

12) Eflâton, *Kratylos*, s.115 vd.

13) Eflâton, *Mektuplar*, çev. İrfan Şahinbaş, İstanbul, 1997, s.55 vd.

14) Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, s.16.

15) Bkz. Yuhanna:1:1.

16) Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, s.16.

17) Bkz. Platon, *Parmenides*, çev. Saffet Babür, Ankara, 1996, s.67; Heidegger, *Nedir Bu Felsefe*, s.38.

Martin Heidegger ise dili, içinde varlığın su yüzüne çıktığı, kendini gösterdiği bir logos olarak tanımlar. "Dil, varlığın ışınarak örtüsünü açtığı yerdir"¹⁸ derken, dili, insan varlığının temeli ve insanı insan kılan şey olarak kabul eder. Wilhelm von Humboldt'a göre ise "dil, bir yandan, insanın genel tinsel enerjisinin düzenli işleyen bir çark içinde açığa çıkmasıdır; öbür yandan, bu çark içinde dilsel yetkinlik idesinin gerçeklikle bir oluş kazanması çabasıdır."¹⁹ Bu çabada insan, ancak dille insan olur.

Genel olarak dil, bir iletişim aracı olarak tanımlanır²⁰. Çünkü dil ile insan, hem kendisi hem de kendi dışındaki insanlarla ve diğer varlık alanlarıyla ilişki kurar ve yine dil ile insan, bütün insanlar için ortak olan bir bilgi alanı oluşturur ve o alanı nesilden nesile yine dil yoluyla aktarır. Dil yoluyla oluşturulan bu alan bilim, felsefe, din, sanat, kısacası, kültür alanıdır ve dil, bu alanın bir varlığı olduğu gibi aktarıcıdır da. Dil sayesinde oluşan bir ortak alan olmadığı takdirde, yani hem dil, hem de dilin oluşturduğu kültürel alan olmadığı takdirde, insan kendi subjektif dünyasına, kendi iç âlemine kapanacak ve kendi dışına çıkma imkânı bulamayacaktır. Oysa insan, bir öz-bilinç varlığı olmak bakımından, kendi yalnızlığı içerisinde kendi kendini kuramaz. O, insan varlığı olmak uğruna kendi dışına açılmak, başkalarına atılmak, kendi subjektif alanının dışına taşmak zorundadır. İnsan için kendi subjektif alanının dışına çıkmak, duygularını, düşüncelerini nesnelleştirmek demektir. Bunun yolu da, dile sahip olmak veya dili kullanmaktan geçer. Çünkü bütün insan fenomenleri, ancak dil sayesinde bir anlam ve değer kazanırlar. İnsan, dil olmadan, kendisini bulduğu hiçbir zaman boyutunu hatırlamaz. Bu bakımdan dil, insanın var olma koşuludur²¹. Demek ki dil, insanın hem kendini oluşturmasını, bilincinin oluşmasını ve hem de insanı insanla birleştirmek suretiyle ortak bir alan ve subjektif alanın ortak alana katılmasını sağlamakta, subjektif alanın da objektif alanda kendisine bir yer bulmasına imkân hazırlamaktadır.

Görüldüğü üzere dilin en önemli işlevlerinden birisi, insan için bir bilgi alanı oluşturulmasını ve üretilen bilgilerin korunmasını sağlamaktır. Dilin bu işlevi, onun insan bilgisinin temeli olduğunu da gösterir. Çünkü bilgi, suje-obje ilişkisinin bir ürünü olarak dil kalıbına, önerme biçimine döküldüğünde, kavramsal hale getirildiğinde bir anlam ifade eder. Aksi takdirde, suje-obje ilişkisi dille ifade edilmediğinde, subjektif bir yaşantı olarak kalır, bu ilişkinin ifadesi olan episteme biçimine dönüşemez. Bu suretle de, deneyin sağladığının biriktirilmesi mümkün olmaz. Bilgi, dilde birikir, dil ile aktarılır. Bilginin

18) Ali İrgat, "Martin Heidegger Sözde Felsefe ya da Felsefenin Destruksiyonu", *Nedir Bu Felsefe*, İstanbul, 1995, s.16.

19) Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, s.45.

20) Hermann Wein'e göre dil, sırf bir bildiri ve anlaşma, "information" ve "communication" aracı değildir. İnsan dili, daima anlaşıldığı gibi, düşüncelerin veya tasavvurların sırf bir ifadesi veya kopyası da değildir. Wein'e göre dil, tasavvurlarımıza şekil verir, onları sadece tekrarlamaz. Dil hakkındaki bu çok önemli anlayışta Wilhelm von Humboldt, Ernst Cassirer, John Leo Weisgerber, Edward Sapir ve Benjamin Lee Whort birleşirler (bkz. Hermann Wein, *Tarih, İnsan ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans*, çev. İsmail Tunali, İstanbul, 1959, s.44).

21) Bkz. Nermi Uygur, *Kültür Kuramı*, İstanbul, 1996, s.13 vd.

dil ile aktarılması, bir gelenek oluşturulması, bugünün, geçmişin tecrübelerinden ve birikiminden faydalanması demektir. Bu anlamda olmak üzere, tarih içerisinde oluşan gelenek, dil sayesinde inşa edilmekte ve bu suretle de geçmişle ilişki kurulabilmektedir. Dil, böyle bir işlevi yerine getirmeseydi, hangi zaman boyutunda bulunursak bulunalım, hep ilk hali yaşamak zorunda kalınacaktı.

Dilin birbirine karşıt iki işlevi daha vardır: Dil, bir yandan, insanın kendisini, iç hayatını, yaptıklarını, ettiklerini, niyetlerini olduğu gibi bildirmesini sağlar. Öte yandan, insanın kendini saklamasına, yaptıklarını, niyetlerini başka şekilde göstermesine imkân verir. İnsanın burada ne dereceye kadar başarılı olacağı ya da olamayacağı, bilgi psikolojisini ve bilgi teorisini ilgilendirir. Bu iki durumdan birine yalancılık, ötekine de doğruluk diyebileceğimiz için de, başka bir bakımdan ethiği ilgilendirir²².

Bundan anlaşılıyor ki, dilin anlatımları hiçbir zaman onun taşıyıcısı olan insanın değer duygusuna, değer determinasyonuna karşı ilgisiz kalamaz. Dilin objektif olduğu, koşulsuz objektif kaldığı yer, bilim alanıdır.

Dil ile insan, bütün varlık alanlarıyla sıkı bir ilişki kurabiliyor. Varlık, dilde gizlendiğine göre ya da Heidegger'in ifadesiyle, "dil, varlığın meskeni"²³ olduğuna göre, varlık, ancak dilde kendini göstermektedir. Biz varlığa dil ile nüfuz ederiz ve var olanlar arasındaki ilişkiyi de dil ile belirleriz. Çünkü dil, var olan şeyleri adlandırarak, onların "nelik"lerinin bilinmesini sağlayarak, kendisi ile diğer varlık alanları arasındaki ilişkiyi kurmaktadır²⁴. Adeta dilin varlık yapısı, varlığın yapısını yansıtır. Örneğin sıfatlar, varlık dünyasındaki nitelikleri; isimlerle birlikte gelen nitelikler, bu taşıyıcı olanın özelliğini; sayılar, nicelikleri; yüklemeler, eylemleri; isimler, nesnelere gösterirler. Demek ki kelimeler, varlık dünyasında bir şeyler görmek anlamına geliyor ve buna göre bir anlam kazanıyorlar. Bir dil, varlığa ne derece nüfuz ediyor ve var olanlar arasındaki ilişkileri ne oranda belirliyorsa, o dil, o oranda da gelişmiş demektir.

Her dil ile varlığa bakmak mümkündür. Bu açıdan her dil, bir olanaklar alanıdır. Bu olanakları gerçekleştirmek ya da gerçekleştirememek, dilin taşıyıcısı olan insana kalmıştır. Bir dilin olanak sferinden, güncel, gerçek olan sfere geçebilmesi, taşıyıcının ya da taşıyıcıların görmesinin, düşünmesinin, varlık dünyası ile hesaplaşmasının bir işidir. Bu sınırı, dilin taşıyıcısı ya da taşıyıcılarının görme ve düşünmesi belirler²⁵.

Fakat bir dilin, olanak alanından gerçeklik alanına geçmesi birçok koşullara bağlıdır. Bunun için, bir kez bir topluluğun her bakımdan, yani düşünmesi, görmesi, bilim, felsefe ve sanatı, dış ve iç politikası bakımından bağımsız, özerk olması gerekir. Ancak böy-

22) Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, İstanbul, 1988, s.243.

23) Martin Heidegger, *Özdeşlik ve Ayrım*, çev. Necati Aça, Ankara, 1997, s.52; Irgat; "Martin, Heidegger Sözde Felsefe ya da Felsefenin Destruksiyonu", s.16; Doğan Özlem, "Heidegger ve Teknik", *Tekniğe Yönelik Soru*, İstanbul, 1997, s.14.

24) Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.234; Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, İstanbul, 1999, s.133.

25) Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.237.

le bir duruma gelen bir topluluk, kendi dilinin olanaklarını gerçekleştirebilir; ve ancak böyle bir topluluğun dili zenginleşebilir. Zengin dil, yalnızca bağımsız bir düşünmenin, bağımsız bir görmenin ürünü olabilir. Ancak kendi gözüyle, kendi düşüncesiyle varlık dünyasına bakan bir insan topluluğu, düşündüğünü, gördüğünü kendi dili ile anlatabilir²⁶.

Dil, bireyler tarafından oluşturulmuş olmasına rağmen birey üstüdür. İlkın, dilin asıl karakteristiği olan anlamın bilinç edimleri ile birlikte başlayıp bitmemesi, bunlardan kopup bunları aşan bir varlık kazanabilmesi, dili birey üstü yapar. Sonra, dili bir kişi yaratmamıştır, biz bu dokunun içinde doğar, onun içinde büyürüz, dilin birey üstü oluşu bir de bu yüzdendir. Çünkü dil, tinsel varlığın bir görünüş biçimidir, başka bir deyimle, dilin kökü tinsel bir içgüdüdedir. Konuşma ile anlaşma, tıpkı üreme ve beslenme içgüdüleri gibi, tek kişiyi aşan, tek kişinin üstüne çıkan bir içgüdüden köklerini alır, yalnız bu, tinsel olan bir içgüdüdür²⁷. Onun için diyebiliriz ki, rasyonalist bir anlayışın ileri sürdüğü gibi, dil insan aklının şu veya bu nedenle bulmuş olduğu bir şey değildir. Yine pozitivistlerin sandığı gibi de, konuşma edimlerinin bir toplamı değildir. Aksine, bu anlaşma olanağı derin bir hayat temelinden gelir.

Dili edinmek için bir davranma, tinsel olanaklarımızı bir harekete geçirmek gerekir. Ancak dili bir kez edindik mi, o artık üzerimizde bizi belirleyen bir güç olur. Dile şeklini veren biz değildir; o bizi şekillendirir. Dilin üzerimizdeki etkisi, hepimiz için geçerliliği olan düşüncelerden ve doğrulardan çok daha güçlüdür. Kısaca dil, bizi şekillendirir ve bize bir düşünme biçimi sunar. Bir dili konuşan, o dilin düşünme biçimine de alışır. En başarılı ve tutarlı düşünme biçimi ise anadilin sunduğu düşünme biçimidir. Bu bakımdan "dil, bizden önce bizim için başarılı bir düşünme olarak karşımıza çıkar."²⁸

"Bir dilin dünya görüşü, o dilin dünya yorumu" olduğuna göre, dünya o dille, o dilde kurulmuş, düzenlenmiş, o dili konuşanların diline bürünmüş bir biçimdedir de. Dünya, her dilde farklı tarzlarda dile geldiğine ve kurulduğuna göre, her dilde dünyayı kendi tarzınca düzenlediğine göre, genel anlamda "dil, dünya kavrayışı"²⁹ olmaktadır.

Tarihsel-tinsel gerçeklik alanı için bir töz olarak düşünülebilecek olan dili, insanlara-rası bir uzlaşımın sonucu olarak gören konvansiyonalist-pozitivist bir teoriyle; kelime denilen kalıplardan kurulu bir araç olarak gören mekanist bir teoriyle; bir organizma olarak değerlendiren organisist bakış açısıyla açıklamak mümkün değildir³⁰. Çünkü dilin bir varlık yapısı vardır ve ontik açıdan dil, bir var olan olarak görülmelidir. Bir varlık alanı olarak anlaşılması gereken dil konusunda ilgilenen disiplinlerin en önemlileri olarak dilbilim, anlambilim, mantık ve dil felsefesi gelmektedir.

26) Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.237.

27) Macii Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, İstanbul, 1997, s.69.

28) Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, s.69, 71.

29) Nermi Uygur, *Dilin Gücü (Denemeler)*, İstanbul, 1994, s.127 vd.

30) Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.244-252.

Bütün bu açıklamalar bize gösteriyor ki, dil, ancak varlık dünyasını objektif olarak yansıttığı zaman, gerçek işlevini gerçekleştirebilir. Bir olanak alanı olan dilin gelişmesi, ancak bu olanakların objektif olarak güncel sfere geçmesiyle gerçekleşebilir. Bu nedenle bir dili, şiir ve edebiyatı, bilim ve felsefesi, tekniği genişletebilir, zenginleştirebilir. Bir insan topluluğunda düşünme ve görme, bilim ve felsefe, sanat ve teknik yoksul olduğu ölçüde, dil de yoksuldu. Çünkü böyle bir durumda dilin varlık dünyası ile, hayatla olan ilgisi azdır; ve varlık dünyasına başka insan gruplarının düşüncü ve görüşü aracılığıyla varılmak istenilir. Böyle bir durumda bir sosyal birliğin kendi dilini fakir görmesi de çok doğaldır. Çünkü bir dil ile düşünülmediği, bir dil ile bir şey görülmeye çalışılmadığı zaman, onun gelişme olanakları da azalır. O halde bir dil, ancak düşünme ve görme sayesinde varlık dünyası ile objektif bir ilişki kurduğu ölçüde gelişebilir³¹.

Düşünme ile dil, görme ile dil arasında sıkı bir ilişki vardır. Dil ve düşünme işlevi arasındaki ilişki sorunu üzerinde en eski düşüncülerden günümüzdeki bilginlere kadar pek çok kişinin zihin yorduşunu görürüz. Platon, “düşünce, insanın içinden kendi kendisiyle yaptığı bir konuşmadır. İnsan, bir şeyi düşündüğü zaman, onu aynı zamanda dil ile hiçbir konuşmaya başvurmadan, kendi ‘içinden’ anlatmaya çalışır. Düşünme ile dil arasındaki ilişki ihmal edilirse, dil ile varlık dünyası arasında kurulması gereken korelasyon meydana gelmez. O zaman kelimeler boş birer klişe haline gelir.”³²

Günümüze kadar yapılan çalışmalarda, birbirinden ayrılan görüşler ve yargılara rastlanır. Kimi bilginler, Platon gibi, konuşma ve düşünmeyi birbirinden ayırmazlar. Örneğin behaviorizm akımının görüşünü belirten Wygotski, bu konuda şu formülü ileri sürer: Düşünme=Dil-Ses. Martinet, örgütlenmiş bir düşüncenin ancak dille var olabileceğini belirterek bunun toplumla ilişkisine dikkati çeker³³.

Daha çok XIX. yüzyılın dilbilimcileri dil ve düşünmenin iki ayrı işlev, nitelikleri ayrı iki ruhsal eylem olduğunu savunmuşlardır. Kimi bilginler de onları birbirine çok sıkı bağlı, birlikte oluşmuş değişik ruhsal işlevler olarak benimserler³⁴. Örneğin E.Sapir ve Whorf teorisine göre dil, dünya görüşünü ve algılama biçimini etkiler.

“Sapir-Whorf savı olarak anılan bu görüşe göre, bir kişi dünyayı, konuştuğu ana dilinde bulunan ayrımlar ve bu ayrımlar arasındaki ilişkiler aracılığıyla algılar ve açıklar.”³⁵

Herder’e göre dil, “bilimlerin aracı, aynı zamanda özüdür. Dil, bilimlerin yapıcı ve yaratıcı ögesidir. Bilimlerin formu, düşünceler, dil içinde ve dile göre şekil alır.”³⁶

31) Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.238; Uygur, *Kültür Kuramı*, s.15.

32) Eflâton, *Kratylos*, s.115 vd.

33) Aksan, *Her Yönüyle Dil*, I, 53-54.

34) Aksan, *Her Yönüyle Dil*, I, 54.

35) Berke Vardar ve diğerleri, *XX.Yüzyıl Dilbilimi (Kuramcılardan Seçmeler)*, Ankara, 1983, s.44.

36) Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, s.79.

Yaratıcı bir görme, yaratıcı düşünme, dilde de yaratıcı olur. Eğer bir insan bağımsız bir düşünme ile kendi dili ile düşünüyor ve böylece varlık dünyasına bakıyorsa, onun düşündüklerini kendi dili ile anlatmamasına olanak yoktur. Fakat bir insan, bağımsız olmayan bir düşünme ile, örneğin başka ulusların kelimeleriyle, görüşleriyle düşünüyor ve "iğreti" bir gözle varlık dünyasına, insan ilişkilerine bakıyorsa, böyle bir insanın bir dil yoksulluğu içinde çırpınması da doğal görülmelidir³⁷.

Bir dilin bağımsızlığı o dili konuşan toplumun bağımsızlığı ile nerdeyse eş değerdedir, yani özgürlük dilde başlar. Dil düşüncenin hem dayanağı, hem de taşıyıcısıdır. Dayanağıdır, çünkü işleyiş biçimiyle düşünceyi anlamlandırır; taşıyıcıdır, çünkü düşünceyi göndericiden alıcıya iletecek bir dize olarak seçilmiştir³⁸.

Doğru düşünmek için kendi dilini bilerek kullanmak en iyi bir yoldur. Bu sebeple, gerçek düşünce faaliyeti, söylediğini bilmekle başlar. Düşünce düzen demektir. Düşüncelerin düzeni, düzenli cümlelerdir. Dili geliştiren ve olgunlaştıran düşünce faaliyetidir. Düşüncenin özgür olması ve ilerlemesi için de düz yazının gelişmesi gerekir.

Dil düşüncenin, logosun, aklın bir görünüşü olarak insan yaşamında önemli bir konum işgal etmiştir. İnsan, "zoon logon ekhon"dur, yani "insan, konuşan bir varlık"tır. Burada "logon", "logos"la ilgilidir. Logos kavramı da iki anlamı içinde taşır: Logos, bir yandan "söz, dil" demektir, öbür yandan da, "düşünce, akıl" demektir. Demek ki logos kavramında dille düşünce iç içedir. Logos kavramında düşünme ile konuşma, düşünce ile söz ve sözcük birbirinden koparılmaz şekilde kaynaşmış bulunurlar³⁹. Antikçağ'ın dil anlayışında bu şekilde dille düşünce aynılaştırılmış oluyor.

Alman kültürünün ilerlemesi için Alman dilinin gelişmesinin gerekli olduğuna inanan ve bunun için mücadele eden Leibniz de, dil ve düşünce arasındaki ilişkiyi ele alır. Leibniz'e göre, "dil, aklın aynasıdır." Akıl ile dil karşılıklı olarak birbirlerine bağlıdır. Bir yandan zihin olgunlaştıkça dil de gelişir, öbür yandan zengin, akıcı, herkesçe anlaşılır bir dil de zihnin gelişmesini sağlar. Zihin ile dil arasındaki bu ilişkiyi Leibniz, dilin temeli saydığı sözcüklerin görevi üzerinde açıklar. Sözcükler birtakım göstergelerdir. Bu göstergeler, bize sadece düşüncelerimizi başkalarına bildirmek için değil, bir de kendi kendimize düşünürken de gereklidirler. Zihin bir şeyi kavradı mı, hem başkaları ile konuşmada, hem de düşünme ve içten kendi kendine konuşmada "nesne"nin yerine sözcüğü koyar. Nesnenin yerine bu sözcüğü koyma işi, zihnin işlemlerini kolaylaştırır ve hızlandırır. Çünkü zihin bunu yapmakla düşünürken, nesneyi her defasında göz önüne getirmekten kurtulur. Bu bakımdan sözcükler sayılara benzetilebilir. Söz gelimi, nasıl sayılarla değil de parmaklarını sayarak hesap etmeye çalışan bir kişi, bu hesabın içinden pek güçlükle çıkarsa, bunun gibi, konuşma ve düşünmede sözcükleri kullanmayıp nesnelere ve imajlarla çalışmaya kalkışsaydık, konuşma ve düşünmemizde çok yavaş ilerler-

37) Mengüoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.237-238.

38) Mehmet Yalçın, *Şiirin Ortak Paydası*, Sivas, 1991, s.69.

39) Bkz. Aristoteles, *Metafizik*, I, 93.

dik. Böyle bir durum ise, konuşma ve düşünme için büyük bir engel olurdu. O halde sözcükler ne kadar kullanışlı ve açık olurlarsa, zihin de o kadar iyi işleyebilir. Bir ulusun dilinin, sözcüklerinin açık, anlaşılır oluşu, o ulusu düşünce üretmeye götürür⁴⁰.

İsviçreli dil filozofu Walter Porzig'de de bu düşüncelerin etkilerini buluyoruz. Porzig'e göre dil, asıl başarısını düşüncede gösterir. Düşünce, ilişkileri kavramaktır. Düşüncenin başarısı asıl olanı seçmede ve kendisi için, düşündüğü şey için gerekli olmayanı bırakmadır. Bu da bir soyutlamadır. Soyutlamanın bilinçte kendini temsil ettirmesi gereklidir, bunu da sözcükler yapar. Sözcükler her yana doğru ilişkilerle yüklüdürler, anlamları değişmez değildir, düşünce gidişinin gereksinimlerine uyarlar. Gerçi dil, düşüncenin bir aracı durumundadır, ancak, dilin kendisi de düşünce içinde meydana gelir. Dil ve düşünce karşılıklı olarak birbirlerini oluştururlar. Dil, düşünce içinde ve düşünceyle birlikte hareket eden bir simgeler sistemidir. Ancak düşünce, bir ilişkiden bir ilişkiye ilerler, yani bir düşünüşler dizisidir. Düşünüşler dizisi de düşünüşler arasında ilişkiler kurar, yani ilişkileri kavramış olur. Böylece ilerlemiş düşünce nesnelere ilişkisini değil, ilişkilerin ilişkisini de kavrar. Düşünce bu basamakta simgelerin yardımı olmaksızın artık olanaklı değildir. Burada dil en yüksek başarısına erişmiştir. Büyük düşünürlerin büyük düşünce yapılarını kurabilmelerini yalnız dil sağlayabilir, ancak bunu yapmak için de dil yeniden araç olur⁴¹.

İnsan ne ise dili sayesinde odur, dil olmadan insan kendi adının gerçek anlamına layık olamaz. Hölderlin bu konuda şöyle der: "Tanrı, dili insana, kendisinin ne olduğunu göstermesi için vermiştir." Her insan, kendisinin ne olduğunu, nasıl bir niteliğe sahip olduğunu dili sayesinde açığa çıkarır; bundan dolayı dil, hem insanın kendisinin, hem de dünyanın bir aynasıdır. Çünkü ancak dil sayesinde insanın, dünya ve bütün var olan her şey hakkında ne düşündüğünü öğreniyoruz⁴².

Bir milletin dili, o milletin dünya görüşünden bağımsız olamaz. Bu dünya görüşü, dili belirler ve geliştirir. Bununla yoğrulan dilin, kendini öyle biçimlendirmesi gerekir ki, düşüncenin her biçimine kolayca girebilsin. Düşünceler, dili yarattığı gibi, diller de düşünceleri yaratırlar. Her dil, her kavramı ve her düşünce dizisini betimlemekte ne kadar aynı şekilde hareket ederse etsin, bunlardan bazıları kavramları kavramak ve düşünce dizilerini yaratmak bakımından insan ruhuna da elverişlidir. Bir millet, ancak kendi dilinin gelişmesi buna gerekli bir dereceye ulaştığı zaman büyük ve dahice bir düşünsel ilerleme yapar. Dil, bireyde olduğu gibi, bütünde de her şeyle ilgilidir, onun hiçbir şeyine yabancı kalmaz. Onun için düşüncenin, duygunun, istemenin bütün tinsel gücü dili belirler. O halde, bir dilin dünya görüşü o dilin her yerindedir, o dilin her yanına yayılmıştır⁴³.

40) Macit Gökberk, "Leibniz'in Alman Dili Üzerine Düşünceleri", *Felsefe Arkivi*, İstanbul, 1947, II. cilt, sayı:2, s.84-85.

41) Walter Porzig, *Dil Denen Mucize*, çev. Vural Ülkü, Ankara, 1995, s.52 vd.

42) Mengüoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.241.

43) Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, s.43.

Eğer dil, düşünme ve görmeden ayrı, bizim dışımızda bulunan bir varlık alanı olsaydı; yani düşünme ve görme ile birlikte değil de, bunlara ve insana bağlı kalmadan var olan bir varlık alanı olsaydı, o zaman düşündüklerimizi, gördüklerimizi, tıpkı cebirdeki işaretler gibi yapay olarak üzerinde uyduğumuz klişelerle anlatabilirdik. Halbuki düşünme, görme ile dil, öteki edimlerle dil, dil ile insan olma arasında o derece sıkı bir ilişki vardır ki, onları birbirinden ayrı alanlar olarak görmek olası değildir. Eğer dil de, insanla birlikte değil de, cebir işaretleri ya da başka semboller gibi, ondan sonra, ya da onun etkisiyle meydana gelseydi, o zaman dili konvansiyonalist teori gibi, yani üzerinde uzlaşmaya, anlaşmaya varılan bir işaretler sistemi olarak görmek olasıydı⁴⁴.

Fakat dil, insandan sonra ya da onun yanı başında olup biten bir varlık sferi değil, onunla birlikte ortaya çıkan bir varlık sferidir. O halde dil ile varlık dünyası arasında da sıkı bir ilişki vardır. Hele düşünmenin dil olmadan var olmasına olanak yoktur. Çünkü düşünme, ancak varlık dünyasında karşılığı ve herhangi bir anlamı olan sözcüklerle olur.

Buraya kadar dil hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştık. Dil-kültür ilişkisini belirtmek için kültür hakkında da özet bir bilgi verip daha sonra ikisi arasındaki ilişkiyi belirtmeye çalışacağız.

2.Kültür

Kültür kelimesi, "cultura"dan gelmektedir. Latince'de, "colere", sürmek, ekip-biçmek, "cultura" ise, Türkçe'deki "ekin" karşılığında kullanılmaktadır. "Culture" sözcüğü, XVII.yüzyıla kadar Fransa'da da aynı anlamda kullanılmıştır. İlk kez Voltaire, "culture" sözcüğünü, insan zekâsının oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi anlamında kullanmıştır. Sözcük buradan Almanca'ya geçmiş ve 1793 tarihli bir Alman Dili Sözcüğünde "kultur" olarak yer almıştır⁴⁵. Alman filozoflarından Erich Rothacker "kültür" sözcüğünü şu şekilde tanımlamıştır: "Kültür, bakım demektir. Cultura agri: Tarla bakımı (veya toprağı işleme), cultura animae ise: Ruh bakımı demektir. Burada geniş anlamıyla, aynı zamanda yapma, farklılaşma olduğu kadar bütünlenme, biçim verme, iyice işleme, iyice şekillenme, damgasını basma, üslûp verme, yüksek bir üslûp verme, mükemmelleştirme, geliştirme, derinleştirme demektir."⁴⁶ Etnolog G.Klemm, "İnsanın Genel Kültür Tarihi" adlı eserinde "kültür" sözcüğünü uygarlık ve kültürel evrim karşılığında kullandı. Sözcük ve kavram, buradan İspanyolca, İngilizce ve Slav dillerine geçti.

Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Fransızlar ve İngilizler, uygarlık (civilisation) sözcüğünü kültüre tercih ediyorlardı. Fransızca'da "cultu-

44) Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, s.244.

45) Bkz. Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi (Kavramlar ve Akımlar)*, İstanbul, 1977, III, 362 vd; Demir ve Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s.224; Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, s.65-66; Murtaza Korlaelçi, "Din-Kültür İlişkisi", *Felsefe Dünyası Dergisi*, (Temmuz 1993), sayı:8, s.38-39.

46) Erich Rothacker, *Tarihte Gelişme ve Krizler*, çev. Hüseyin Batuhan ve Nermi Uygur, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansları, İstanbul, 1954, s.52.

re” sözcüğünün uygarlık karşılığında Académie Française sözlüğüne geçmesi ancak 1932’de gerçekleşti⁴⁷.

Tarihçesini kısaca belirtmeye çalıştığımız “kültür” kelimesi için de, herkesi tatmin eder şekilde bir tanım yapmak güçtür. Nitekim kültürle ilgili sahalarda çalışan bilim adamlarından hemen hepsinin onu yeniden tanımlama teşebbüsü de bunu göstermektedir. Bununla beraber şimdiye kadar ortaya atılan bütün tanımlar gözden geçirildiği takdirde hepsinde ortak olanı ve kültürden ne kastedildiğini anlamak kolaydır. Kültürü tanımlamadaki güçlüğüün sebebini⁴⁸ çok defa mevcut bilgi ve malzemenin eksikliğinden ziyade başka noktalarda aramak gerekiyor: Bir defa terimler de mensup oldukları ilimlerin gelişmesine tabi olarak onu takip etmek ve bu yüzden zaman zaman yeniden tanımlanmak mecburiyetindedirler. Böylece her ilim kullandığı terimlere, o an için genel, herkes tarafından kabul edilebilir bir ifade vermeye çalışırken eski anlamlarını koruyup günlük dile bile geçmiş olan daha önceki tanımlarla karşılaşmak, onlarla mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu durumun çok defa ilmin bakış açısını güçleştirdiğinde şüphe yoktur. Çünkü günlük dilde kullanılan terimlerin, ilmin onlara vermek istediği anlamlardan tamamiyle başka hatta bazen zıt anlamlar kazandırdığı da olmuştur. Bazen de bir terimin, tamamiyle aynı amaçla çeşitli ilim dallarında başka anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Kültür kelimesi de şüphesiz bunlardan birisidir⁴⁹. E.Sapir bu noktayı bilhassa gayet güzel bir şekilde belirtiyor.

E. Sapir, “kültür” kelimesinin esas itibarıyla üç anlamda veya üç anlam grubunda kullanıldığını söylemektedir. Önce etnoloji ile kültür tarihi mensuplarının bir terim olarak kullandıkları anlama nazaran kültür, insanın hayatında içtimâî yoldan miras aldığı somut ve soyut her formu kapsar⁵⁰. Bu anlamda kullanılan kültür, insan kavramıyla hemen hemen aynı şeyi ifade etmektedir.

Bu terimin ikinci anlamda kullanılışı daha yaygındır. Bu anlama göre kültürden, ferdi inceliğin daha ziyade konvansiyona tabi bir ideali kastolunmaktadır. Bu ideal, cüz’î bir bilgi ve tecrübeye dayanmakta, fakat bir sınıfın ve eski bir geleneğin himayesine uygun olan tipik tepkilerden oluşan bir tavır ifade etmektedir⁵¹.

47) Bkz. Paul Robert ve arkadaşları, *Micro Robert (Dictionnaire du Français Primordial)*, Paris, 1981, s.184, 256.

48) “Kültür” kavramının tam olarak tanımlanamamasının nedeni, onun, çok anlamlı oluşunda aranabilir. Kültür, antropoloji dilinde ve eserlerinde, aynı zamanda şu temel kavramlar karşılığında kullanılan soyut bir sözcüktür:

a.Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır.

b.Kültür, belli bir toplumun kendisidir.

c.Kültür, bir dizi sosyal süreçlerin bileşkesidir.

d.Kültür, bir insan ve toplum teorisidir (bkz. Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, İstanbul, 1974, s.95).

49) Bkz. E.Sapir, “Culture, Genuine and Spurious”, *American Journal of Sociology*, vol. 29, No.4, 1924.

50) Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul, 1987, s.34.

51) Turhan, *Kültür Değişmeleri*, s.35.

Üçüncü anlamda kullanılan kültürün tanımı ve tatmin edici bir şekilde betimlenmesi daha güçtür. Bunun sebebi, muhtemelen kültür kelimesini bu anlamda kullananların ondan ne anladıkları hakkında bize tam ve açık bir fikir verebilmeleridir. Bu üçüncü anlamdaki kültür teriminin, bir taraftan fertten ziyade grubun sahip olduğu manevî değerlere önem vermesi itibariyle birinci anlamda kullanılanla ortak bir noktası vardır; diğer taraftan etnoploların daimi bir cereyan halinde tasavvur ettikleri kültürün bütünü içinden soyut ve içsel olma bakımından diğerlerinden daha değerli, daha karakteristik ve daha anlamlı diye seçkin bazı faktörler üzerinde durması itibariyle de ikinci anlamda kullanılan kültür terimiyle benzerliği vardır. Bununla beraber, E.Sapir'e göre, bu üçüncü anlamda kullanılan kültürün de, uygarlığın tamamıyla somut olan unsurlarının aksine, yalnız ruhî olanları ihtiva ediyor demek, iki açıdan doğru değildir: Zira bu tarzda tasavvur edilen kültür terimi, nispeten önemsiz unsurlar ihtiva ettiği gibi, somut kültür faktörlerinden bazıları da onun genel görünüşü içinde pekâla mühim bir yer alabilmektedir. Kültürü sadece sanat, din ve bilim hakkında kullanmak suretiyle sınırlandırmanın da yapay bir inhi-sarcılık ifade etmesi bakımından sakıncası vardır⁵². E.Sapir'e göre, açıklamaya çalıştığımız bu kültür teriminin amacı, herhangi bir toplumun yeryüzünde seçkin bir yere sahip olmasını temin eden hayat telakkilerini ve uygarlığın özel görüntülerini tek bir terimin içine sığdırmaktır demekle, bu terimin özüne belki daha çok yaklaşmış oluruz.

Bu genel tanımlamanın dışında bazı düşünörlere göre kültürün tanımını da şöyle belirtebiliriz: Thomas Stearns Eliot, kültürün, hem "soyut kavramları anlayabilme ve kullanabilme"⁵³ şeklinde ve hem de "basitçe hayatı yaşamaya değer yapan şey"⁵⁴ olarak tanımlanabileceğini söyler. Kendisi ise, kültürü, "bir bütün olarak toplumun ürünü", bir başka deyişle, "toplumu, toplum yapan şey" yani "bir toplumun herhangi bir kesiminin, herhangi bir sınıfının yarattığı şey"⁵⁵ olarak tanımlar.

E.B.Tylor'a göre kültür; "bilgiyi, imanı, sanatı, ahlâkı, hukuku, örf ve âdeti, toplumun bir üyesi olması dolayısıyla insanın kazandığı diğer bütün yetenekleri ihtiva eden bir bütündür."⁵⁶

R.M.Maclver'e göre kültür; "yaşayış ve düşünüş tarzımızda, günlük ilişkilerimizde, sanatta, dinde, edebiyatta, sevinç ve eğlencelerimizde tabiatımızın kendisini ifade eder."⁵⁷

Cemil Meriç'e göre kültür; "okuma sayesinde zevkini, tenkit yeteneğini, muhakeme-

52) Bkz. Turhan, *Kültür Değişmeleri*, s.36.

53) Thomas Stearns Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, çev. Sevim Kantarcıoğlu, Ankara, 1981, s.13.

54) Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, s.19.

55) Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, s.31.

56) Edward Burnett Tylor, *The Origins of Culture*, New York, 1958, s.1.

57) Raymond Williams, "Culture and Civilization", *The Encyclopedia of Philosophy*, (ed. Paul Edwards), Macmillan Publishing Co., New York, Collier Macmillan Publishers, London, 1967, II, 274-275.

sini geliştirmiş insanın özelliğidir.”⁵⁸ Nurettin Topçu’ya göre, “şu halde bir milletin kültürü, onun bütün fertlerinin sahip olduğu, olayları karşılayan duyuş şekilleriyle, bütün tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümleridir. Bu değer hükümleri, bilim, felsefe, sanat ve din tarafından yaşatılmaktadır. İnsanı kâinatın merkezi yapan bütün problemleri bunlar paylaşmışlardır ve her toplum, her millet bunları kendi ruh kabiliyeti ile, kendi iradesiyle yoğurmuş, birbirine kendi karakterini vermiştir. Kültür, onu yaratmış olan milletin malıdır.”⁵⁹

Prof.Dr.Necati Öner’e göre kültür; “insanın var olanlar hakkında, hangi yolla olursa olsun, edindiği bilgiler ve bu bilgilere dayanılarak ortaya koyduğu eser ve davranışlardır.”⁶⁰

Çok değişik anlam ve kullanımları olan “kültür”, ilk kez Herder tarafından bir felsefe terimi olarak tanımlanmıştır. Herder’e göre “kültür”, toplumların doğal durumdan çıkıp kendileri için yararlı, kendilerine göre iyi ve doğru bildikleri amaçlara ulaşma ve bunları gerçekleştirme yolunda gösterdikleri tüm etkinlikler ve bu etkinlikler sırasında meydana getirdikleri tüm ürün ve yaratımlarıdır. Böylece toplum halinde yaşayan insanın kendi düşünce ve emeği ile ortaya koyduğu herşey, yani dil, teknik, sanat, ekonomi, mitos, bilim, devlet, hukuk, siyaset vb. ve nihayet felsefe, “kültür”ün öğeleri ve bileşenleridir. “Kültür”, insanlığın tüm üretim ve yaratımlarını kapsar⁶¹. Böyle bir tanıma kültürün genel tanımı olarak bakılabilir. Ne var ki böyle bir tanım, bir ad tanımından öteye de gidemez. Çünkü bizler “kültür”ü, ancak değişik tarihsel dönemler ve değişik toplumlarda, bu dönem ve toplumların kendilerine özgü kalan duyuş, seziş, düşünüş tarzlarının yine onların dil, din, teknik, sanat, ekonomi, mitos, bilim, devlet, ahlâk, siyaset, hukuk ve en nihayet felsefelerinde hep özgül kalan bir dışavurma formunda tanıyoruz. Bu özgülüğü ifade etmek üzere, çoğul bir terim olarak “kültürler”den söz ediyoruz.

İnsanı insan yapan bilgilerin bütünü olan kültür, bir milletin aile, hukuk sistemi, çalışma tarzı, üretim vb. şekilleri olarak tanımlanabilir.

“Kültür”, bir kavramdır. Kültürün somut, başlı başına bir varlığı yoktur. Kültür, doğrudan algılanan bir varlık değildir. Algılanabilir dünyada parça parça olan olaylar ve cisimler, bir bakış açısına göre, zihinde bir araya getirilir. Gerçekte olmayan, yalnızca zihinde inşa edilmekte olan bir kavram, algıların zihindeki içeriğini seçer, düzenler, yeni bir ilişkiler ağı ile algıları yapılandırır. Kavram, olanın olduğu gibi algılanması ya da bekleme değil, bir ölçüte, bir bakış açısına, bir anlam doğrultusuna göre, algı içeriklerinin düşünceyle kavranmasıdır. Kavram, duyu planında pasif bir algı değil, zihin planında düşünce ile yapılan bir inşadır. “Kültür”, bir varlığın değil, bir kavrayış tarzının adıdır⁶². Kültürün, bizim dışımızda, bizim kavrayışımızdan bağımsız bir varlığı, sabit

58) Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, İstanbul, 1998, s.87.

59) Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, İstanbul, 1998, s.16.

60) Necati Öner, “Kültür”, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İstanbul, 1995, s.36.

61) Doğan Özlem, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*, İstanbul, 1996, s.165.

62) Necati Öner, “Kavram”, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İstanbul, 1995, s.116 vd.

öğeleri ve özellikleri varmış gibi, kültürü tanımlamaya çalışmak imkânsız bir işi başarmayı istemekdir⁶³.

Görüldüğü gibi, kültür kavramı, insanın zihnindedir. Fakat kültür kavramına ulaşmamızı sağlayan kültür öğeleri, gözlenebilir olgular olarak dışta, algı planındadır. Kültür öğeleri, insanın edimleri ve o edimlerinin ürünleridir⁶⁴. Kültür, kavram olarak zihindedir. Kavramın kapsadığı kültür öğelerinin istisnasız hepsi, davranış ve onun ürünleri olarak dışlaşmadan önce, insan zihninin görüş, bakış, tasarım, tahayyül, duygulanma, anlayış ve değerlendirme tarzı ile ilgilidir. Kültür öğeleri, insan zihninin başka hiçbir canlıda olmayan bir temel yetisinden kaynaklanır. Bu yeti sayesinde insan, dış dünyayı sembolik olarak zihinde temsil eder. Algı planı olmadan da zihin, sembolik planda işlemler yaparak tasarlar, hayal eder, düşünür, hüküm verir, faaliyet planı yapar. Bu yeti, aynı zamanda insanın "ben" kavramının da kaynağıdır. Kendi kendinin farkında olan, kendini tasarımıyabilen, içe bakışla kendi düşüncelerini ve duygularını inceleyebilen insan, kendi zihninin başlı başına bir imkân kaynağı olduğunu da fark eder. Kendi zihninin bu şekilde bilincine varma, kültürün sistemli biçimde üretilerek zenginleşmesine ve yükselmesine yol açar⁶⁵.

Zihin, sembolik tasarım ve hayal gücüyle, muazzam bir imkân kaynağıdır. Edimler, bu kaynağın imkânlarını sembolik plandan dış dünyadaki gerçeklik planına taşır. Bununla birlikte, dış dünyada kültür öğesi olarak cisimlerin her zaman edimsel olarak oluşturulması gerekmez. Zihnin sembolik tasarımı ve hayal gücü, doğada var olan bir cisim bir işlev yükleyerek onu bir kültür öğesi haline getirebilir. Bu olgu, kültürün meydana gelişi açısından önemli olan şeyin, cisim değil, onun bir amaca hizmet edecek biçimde tasarımılanması olduğunu gösterir⁶⁶.

Kültür kavramının tarihçesini ve tanımını verdikten sonra, kültür çeşitleri üzerinde durabiliriz. Ancak burada biz, sadece Pitirim A.Sorokin'in ortaya koymuş olduğu kültür çeşitlerini belirtmekle yetineceğiz. Amiran Kurtkan Bilgiseven'e göre Sorokin, kültür çeşitlerini esas itibariyle üç ana gruba ayırmaktadır:

Birinci ana grup, maneviyatçı kültürlerdir. Bu grubun iki tâli kültür çeşidi vardır. Birinci çeşidi oluşturan zahitlik maneviyatçılığında, insanın maddi ihtiyaçlarına bizzat hakim olabilmesi, temel amaç olarak kültürün hedef teşkil eden zihniyetini meydana getirmektedir. Bu zihniyet tamamen içe dönüktür. Dış dünya ile olan ilişkisini tamamen kesen insan, dünyevî âleme karşı duyarsız bir hale gelmiştir⁶⁷.

63) Yılmaz Özakpınar, *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*, İstanbul, 1999, s.10.

64) Francis E.Merrill, *Society and Culture*, New Jersey, 1961, s.120; Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, s.65; Ali İzzetbegoviç, *Doğu ve Batı Arasında İslâm*, çev. Salih Şaban, İstanbul, 1992, s.76.

65) Bkz.Merrill, *Society and Culture*, s.116-117.

66) Özakpınar, *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*, s.14.

67) Bkz. P. A. Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev.M. Münir Raşit Öymen, Ankara, 1994, II, 238; Amiran Kurtkan-Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, İstanbul, 1985, s.421.

Maneviyatçı kültürün ikinci çeşidinde ise, amaç teşkil eden zihniyet aynıdır. Fakat bu zihniyet, artık azınlık teşkil eden bir zahitler grubunun değil, bütün insanların zihniyettir. Böylece zahitlik kitleye mal edilmiştir. Şu halde, bu kültürde kendi ihtiyaçlarına hükmederek kendini değiştiren insandan ziyade, insanın doğduğu andan itibaren zaten değişmiş ve kolektif anlamda maneviyatçı hale gelmiş bir toplumda gözlerini dünyaya açması söz konusudur⁶⁸.

Sorokin'in işaret ettiği ikinci ana grup, maddeci kültürlerdir. Bu grupta üç tâli kültür vardır. Birincisi, Epikür zihniyetini model olarak kabul eden kültürdür. Bilindiği gibi Epikür, ihtiyaçların bastırılarak azaltulmasını değil, ihtiyaçlarla kamçılanan isteklerin gösterdiği yönde dış dünyanın zenginleştirilmesini tavsiye etmiştir. Bu zihniyet, insanları, tekniklerini geliştirmek suretiyle tabiata hakim olma amacına yöneltir. Böylece, Epikürcü maddecilikte ahlâk ikinci plana atılmakta veya maddî doyunluk temeline oturtulmaktadır⁶⁹.

Fakat bu temel zorlandığı zaman, maddeci kültürler grubunun ikinci kültür çeşidi belirlemeye başlar. Bu çeşit kültürde dış dünyadan istifade zihniyeti, her türlü ahlâkî düşüncüyü bastırarak kadar aşırı bir seviyeye varır. İnsan, hiçbir ahlâkî düşünce söz konusu olmaksızın, her maddî vasıttan kendi iç âleminin istekleri yönünde dilediği şekilde yararlanmalıdır. Şu halde maddeci kültürün bu çeşidinde iç ve dış âlemler arasında bir birleşim meydana gelmektedir. Fakat bu birleşme esnasında bütün ahlâkî kurallar çığnenebilmektedir. Dış âlem kontrolsüz iç âlemin isteklerine uygun hale getirilmektedir⁷⁰.

Sonuçta maddeci kültür zihniyetinin bu derece yaygınlaşmasından doğan sakıncalar hissedilince üçüncü çeşit ortaya çıkar. Maddeci kültürün bu çeşidi müraf insanlar yetiştirir. Bunlar, maddî hazlardan kendini koparma terbiyesi ile yetiştirilmemişlerdir⁷¹.

Sorokin'in işaret ettiği ana kültür çeşitlerinden üçüncüsü, karma kültürlerdir. Bu kültürlerde, maddeci ve maneviyatçı kültür değerlerinin bir karışımı göze çarpar. Karma kültürün iki çeşidi vardır: Bunlardan birincisi, karma çeşidi en yetkin bir şekilde temsil eden çeşittir. Buna "ideal kültür" denebilir. Çünkü bu kültürde maddeci ve maneviyatçı değerler dengeli bir şekilde birbirine karışarak ferdi kognisyonlardaki algılar ve toplumdaki kurumlar arasında, anlam etrafında, bütünleşme meydana getirebilir.

Karma kültür çeşitlerinden ikincisinde ise, ya ideal kültüre bir türlü ulaşamamış veya ideal kültürden uzaklaşma başlamıştır. Bundan dolayı bu kültüre "sahte ideal kültür" diyen Sorokin, bu kültürde gerçeğin iyi anlaşılamadığını vurgulamaktadır. Sahte ideal kültürde fert, dışta kendisine zorla kabul ettirilen yoksunluklara, fizik bakımından mümkün olduğu ölçüde katlanmaya boyun eğmiş görünüyor. Bu durumda hem fizik, hem tin-

68) Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s.422.

69) Bkz. Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, II, 239; Karl Marx, *Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri*, çev. Hüseyin Demirhan, Ankara, 2000, s.57.

70) Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, II, 239; Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s.422.

71) Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s.423.

sel ihtiyaçları azalmıştır. Fakat bu belirli bir ferdi istencin değil, dış baskıların sonucudur⁷².

Görülüyor ki her kültürün kendine özgü bir şahsiyet tipi vardır. Yine, her kültürün değer hükümleri kurulmuş yöntemler yaratarak kurumların temelini oluşturmaktadır. Sorokin'in açıklamaları sadece kültür çeşitlerini değil, fakat sosyo-kültürel değişimin ritmini de açıklayıcı niteliktedir. Önceki açıklamalarımızda da ortaya konduğu gibi, herhangi bir kültür çeşidi aynı zamanda sosyo-kültürel değişimin belli bir safhasıdır. Böyle bir safhada, örneğin maneviyatçı kültürde, kültürü besleyen sosyal güçler, kendi kendilerine doymuşluk haline geldiği zaman, sosyo-kültürel yapı, ideal kültüre doğru değişir. Fakat ideal kültür safhasında, hiç duraklamadan maddeci kültüre doğru ilerleyiş, çok defa olağan değişme ritmi halinde göze çarpmaktadır.

Çeşitlerini vermeye çalıştığımız kültürün bir kısım "ön koşulları" vardır. Bunlar; bilme, anlama, öğretim, eğitim ve oluşma (derin bilgi)dır. Bunlar, "hazırlayıcı kültür" olarak da isimlendirilirler. Bunlar, kültürün zorunlu şartları olsalar bile hiçbir zaman yeterli şartları değildirler. Kültürün gelişmesi için bir iklim, ortama ihtiyaç vardır.

Bu demektir ki her gerçek kültür, bilhassa modern kültür, insanı çağdaş yapan, diğer varlıklar arasında en fazla insan üzerinde duran ortamdan, kendini soyutlayamaz. Bu ortam şu üç evreyi ihtiva eder: Hürriyet ve kullanılabilirlik, sosyal kalıtım ve çevre. Bunların her üçü de, günlük hayatta sıkı sıkıya birbirine bağlı bulunur⁷³.

Birbirine bağımlılıkları en fazla belirtilmiş olan hürriyet ve kültür, insan hakları arasında yer alır. Özellikle XIX. yüzyılın sonlarından itibaren sosyolojik araştırmaların esas katkılarından biri, insanı sosyal ortamına yeniden yerleştirmek ve insanı, kendini çevreleyen şeylere, yeniden bağlamak oldu. Sosyal kalıtım diye isimlendirilen insanın doğduğu çevre, kültür gelişiminde çok büyük bir yer tutar.

Aile, en yakın çevreyi oluşturur. Aile, çocuğa öğrenim ve kültür imkânları hazırlar. Onun eğitim safhalarından sonra ulaşacağı yeteneklerini uygulayacağı ortama yardımcı olur⁷⁴.

Bir kültürün anahtar kelimeleri eğitim, bilgi, oyalanma değil, temaşa, sükûnet ve nesedir. İlk üçü faaliyetlere uygun düşer, son üçü ise "ruh hallerine" işaret eder. Öyle ise kültürde önemli olan, manevî yöndür⁷⁵.

Kültür için kabul edilen özellikler şu şekilde sıralanabilir:

a. Her kültür, kendi unsurlarıyla (alt kültürleriyle) tutarlı bir bütünlük gösterir⁷⁶.

72) Bilgiseven, *Din Sosyolojisi*, s.423.

73) Korlaelçi, "Din-Kültür İlişkisi", s.42.

74) Kaplan, *Kültür ve Dil*, s.24.

75) Bkz. Korlaelçi, "Din-Kültür İlişkisi", s.43.

76) Merrill, *Society and Culture*, s.122.

b.Kültürün önemli unsurlarından biri de dindir. T.S.Eliot'a göre din ve kültür, paranın iki yüzü gibi, aynı şeyin farklı yönleridir. Bir kültürün, din kaynağından yoksun olarak yaşaması imkânsızdır⁷⁷.

c.Kültür öğrenilir: Kültür, içgüdüsel ve kalıtsal değil, her bireyin doğduktan sonraki yaşantısı içinde kazandığı alışkanlıklardır. Ve mademki kültür, öğrenilen, eğitimle kazanılan bir şeydir, öğrenmenin kurallarına, yasalarına ve ilkelerine uygun olmak zordur⁷⁸.

ç.Kültür toplumsaldır: Kültürel sistemin öğrettikleri yalnız zaman boyutunda sürekli değil, fakat aynı zamanda, toplumsaldır. Yani, bu öğretiler, örgütlenmiş birliklerde, gruplarda ya da toplumlarda yaşayan insanlarca oluşturulur ve ortaklaşa paylaşılır. Bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan alışkanlıklar, kabul edilen davranış, tutum ve değerler o grubun kültürüdür. Eğer kültür toplumsal ise, onun geleceği topluma bağlıdır. Bütün kültürler, kendi devamlarını sağlamaya çalışırlar ve bu çabalarında birbirlerine benzerler⁷⁹.

d.Kültür tarihî ve süreklidir: Kültür dendiğinde akla ilk gelen şey gelenek ve göreneklerdir. Çünkü kültürdeki sürekliliği sağlayan gelenek ve göreneklerdir. Bu da, kültürün tarihliğini belirtir.

e.Kültür, ideal veya idealleştirilmiş kurallar sistemidir. Kültür, çoğunlukla, ideal kuralardan ve davranış örüntülerinden oluşursa da, bireysel tutum ve davranışlar, önemli ölçüde "ideal"den ayrılır. Fakat sistemin üyesi olan birey, kültürel kuralı ve kurala uymayan davranışları hemen tanır. İdeal, olması gerekendir. Ancak her olay ideal değildir.

f.Kültür, ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır. Kültür, temel biyolojik ihtiyaçları ve bunlardan doğan ikinci derecedeki ihtiyaçları, çoğu zaman ve önemli ölçüde, karşılar. Kültürel kurumlar ve ilkeler, başarısı denenmiş çözüm yollarıdır. Psikoloji bilimi, ancak tatmin edici olduğu sürece, alışkanlıkların devam ettiğini göstermiştir. Doyum, alışkanlıkları destekler ve sürekli kılar. Doyumsuzluk ise, alışkanlıkların kaybolmasına sebep olabilir. Öyleyse kültürel öğeler, toplumun üyelerine bir doyum veya hizmet sağlayarak var olabilirler.

g.Kültür değişir: Değişme, uyum yoluyla gerçekleşir. Gerçi doğal şartlar, kültürel özellikleri belirleyecek kadar etkili veya güçlü değildir, ancak, kültürler, zaman boyutu içinde, doğal çevreye uyum gösterirler. Kültürler, difüzyon, ödünç alma, öykünme vb. yollarla komşularına da benzerler; ayrıca, kültürel sistemi oluşturan bireylerin biyolojik ve psikolojik istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde uyum gösterirler. Koşullar değiştikçe, geleneksel çözüm yollarının sağladığı tatmin oranı da azalır ve değişir.

77) Sevim Kantarcıoğlu, *T.S. Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması*, Ankara, 1981, s.16.

78) Merrill, *Society and Culture*, s.121.

79) Bkz. Merrill, *Society and Culture*, s.121.

ğ.Kültür bütünleştiricidir: Uyum sürecinin bir ürünü olarak, belli bir kültürün öğeleri ahenkli ve bütünleşmiş bir bütünün oluşturmak eğilimindedirler.

h.Kültür bir soyutlamadır: "Kültür"ün bir bütün ya da bir sistem olduğu söylenir. Ancak, sistemin tanımlanması oldukça zordur. Çünkü kültür, bütünüyle somut, gözlemlenebilir bir şey ya da olgu değildir. O, soyut bir kavramdır. Eğer kültür sistemi gerçekten söz konusu ise, soyutlamayı yapan kişilerin zihinlerinde bir kavram olarak vardır⁸⁰.

ı.Dil, kültürün en önemli taşıyıcısıdır; çünkü her çeşit kültür malzemesi dille kazanılır⁸¹. Dil olmasaydı, insanların bir arada yaşamaları, anlaşabilmeleri, bir toplumu oluşturmaları söz konusu olamazdı. Kısacası, insanı insan eden dil, toplumun da başlıca temel taşlarındandır; ulusu ulus yapan öğelerin en başta gelenidir; kültürün bel kemiği sayılabilir. Demek ki, dil ile kültür arasında sıkı bir ilişki vardır. Şimdi bu ilişki üzerinde duralım.

3.Dil-Kültür İlişkisi

Dille kültür arasındaki ilişkiler sorununun, özellikle XVIII. yüzyıldan bu yana, önem kazandığını görüyoruz. Herder, Wilhelm von Humboldt, Whorf gibi pek çok düşünür ve araştırmacı bu konu üzerinde önemle durmuşlardır.

Ünlü dilbilimci, düşünür ve devlet adamı Wilhelm von Hulmboldt, dille kültür arasındaki ilişki konusuna, çalışmalarında geniş bir yer ayırmıştır. Bir ulusun dilinden, o ulusun kültürüne, dünya görüşüne inilebileceğini savunan ve bu görüşü sonradan birçoklarınınca benimsenen Humboldt, dilin bir ulusun ruhunun dış görünüşü olduğunu belirtmekte "ulusun dili ruhudur, ruhu da dili" demektedir. Humboldt'a göre diller, uluslarla birlikte gelişirler; onların tinsel özelliklerinden kurulurlar. Ulusların tinsel özellikleri çeşitli olduğundan, dillerin yapısı da birbirinden farklıdır⁸².

K.Vossler'e göre dil, kültürün aynasıdır. Glinz ise dili bir toplumsal-tarihsel birleşim, kurum olarak benimsemekte, onu bir toplumun yaşayışı içinde hukuk, iktisat düzeni, belirlenmiş kurallar ve geleneklerle karşılaştırılabilecek bir kurum olarak görmektedir⁸³.

Kültüre gelince, o, bir toplumun tarihinde oluşan somut ve soyut bütün değerleridir. Bu durumu ifade etmek söz konusu olduğunda da ilk akla gelen şey dildir. Dil, millet denilen sosyal varlığı birleştirir. Onlar arasında duygu ve düşünce akımını meydana getirir. Milletler duygu ve düşüncelerini yazıya geçirince daha sağlam bir birlik meydana gelir. Çünkü yazı sayesinde duygular ve düşünceler hem zaman hem de mekân içinde yayılır. Kültür kavramının içine dil, gelenek ve görenekler, musiki, resim, mimarî, aile, hukuk sistemleri, çalışma tarzı, üretim, tüketim, ulaşım ve inançlar girmektedir⁸⁴.

80) Bkz. Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.103-108.

81) Kantarcıoğlu, *T.S. Eliot'un Şiirlerinde İnsanın Kendisini Gerçekleştirme Teması*, s.29.

82) Akarsu, *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*, s.52.

83) Aksan, *Her Yönüyle Dil*, I, 65.

84) Kaplan, *Kültür ve Dil*, s.22-24.

Bir millete mensup olan her fert, o milletin kültürünü, dilini, dinini, zevkini, inançlarını, gelenek ve göreneklerini beraberinde taşır. Kültür fertleri aşan, fertlere biçim, yön ve kişilik veren bir varlıktır. Alman düşünürü Hegel, buna "objektif geist" (maddeleşmiş ruh) adını veriyor. Hegel'in kültüre "objektif geist" demesinin sebebi, kültür sahasına giren her şeyde, insan ruhuna has, manevî bir değer, duygu ve düşüncenin maddî bir hale gelmesidir⁸⁵. Hegel'in "objektif geist" dediği şeye, daha sonra ise "kültür" denmiştir⁸⁶. Kişiyi, nasıl kültürel gücü ayakta tutuyorsa, bir milleti de, dünya milletleri arasında ayakta tutan, ona canlılığını, sürekliliğini sağlayan kültür kaynaklarıyla bu kaynakların iletişim gücüdür. Kültüre dinamizmini sağlayan iletişimdir. İletişim olmazsa kültür durağanlaşır, aktivitesini kaybeder. Hangi toplumsal ortamda oluşursa oluşsun, üretilen kültürün aynı zamanda iletilmesi gerekir⁸⁷.

Kültür, insanın doğal varlığıdır. İnsanın yaşadığı her yer ve zamanda kültür, toplumsal konumu ne olursa olsun, kişilik mekanizmaları aracılığı ile çevreye yansır. Başka bir deyişle, kişiliğin iletişim gücüyle bireyden bireye, kurumlara, topluma; onların kişilik ve iletişim bağlamında da kurumlardan kurumlara, toplumlardan toplumlara aktarılır. Kültürel iletişim mekanizmaları, toplumda hem kültürü yayıcı, hem de yabancı kültürlerin yayılmasını da önleyici işlevler görmektedir. Kültür, tarihî gelişim süreci içinde meydana getirilen bütün somut ve soyut değerler ile bunları meydana getirmede, kullanmada, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğin ölçüsünü gösteren araçların hepsidir⁸⁸.

Şimdi de dil ile kültüre ilişkin yukarıda sunulan açıklamaların ışığında, artık konumuzun odak noktasına yönelebiliriz: Dil ile kültür arasında karşılıklı nasıl bir ilişki vardır?

Bu çerçevede temel bir tespitle karşılaşırız. Dil ile kültür arasında sıkı bir ilişki bulunur. İşte bunun için dikkatimizi çevirmemiz gereken şey, bu sıkı ilişkinin ne tür bir ilişki olduğudur. Dile kültür açısından bakacak olursak ortaya çıkan genel görünüş şudur: Dil, kültürü hem kurar hem geliştirir. Dil, genellikle toplumsallaşmayı da toplumsallaşmayla birlikte tarihsel sürekliliği de sağlamakla insan varlığını eksiksizce olanaklı kılar. Ortak bir dil konuşanlara özgü bir topluluğun üyesi olan insan, belli bir kültürün de üyesi durumundadır. Ağızdan çıkan her sözcüğün, dille ilişkisi olan kültür ortamını da canlı tutmada katkısı vardır. Ancak dilin başarısı, yalnızca kültürü taşıyıp korumakla kalmaz; aynı zamanda kültürün zaman ve uzay doğrultularında genişleyip yayılmasını da sağlar. Bu arada, kuşkusuz, dil de çeşitli değişimlere, eleştirilere uğrar⁸⁹.

85) G.W.F. Hegel, *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer, İstanbul, 1995, s.67-68; Wein, *Tarih, İnsan ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans*, s.3 vd.

86) Bkz. Wein, *Tarih, İnsan ve Dil Felsefesi Üzerine Altı Konferans*, s.14.

87) İnal Cem Aşkun, "Kültürel İletişim Politikası", *Kurgu, Açıköğretim Fakültesi İletişim Bilimleri Dergisi*, (Ocak 1990), sayı:7, s.3; Güvenç, *İnsan ve Kültür*, s.70, 112.

88) Bkz. John C. Condon, *Kelimelerin Büyülü Dünyası (Anlambilim ve İletişim)*, çev. Murat Çiftkaya, İstanbul, 1995, s.56.

89) Uygur, *Kültür Kuramı*, s.19-20; Eliot, *Kültür Üzerine Düşünceler*, s.55.

İster ulusal ister öznel olsun, kültürü temellendirmede dilin payına düşen büyük işlev ve görev, özellikle tek tek kültür dalları diye adlandırılan kültür öğelerinin kuruluşuyla serpilisinde kendini iyiden iyiye belli eder. Çağımızın evrensel kültür durumunu kabataslak da olsa gözümüzün önünde şöyle bir canlandırmamız, baskın ağırlığıyla kültürün ne denli bir dil ürünü olduğunu belgelemeye yeter. Bugün hepimiz, bir dil uygarlığında yaşıyoruz. Nitekim mitos, söylence, bir çeşit anlatıdır. Şiir, dilsel bir sanat yapıtıdır vs.⁹⁰

Bir bakıma kültüre dil açısından bakınca, şu özellikleri saptayabiliriz. Kültüre götü-rüp de dilden geçmeyen hiçbir doğal yol yoktur, bir bakıma. Gerçekte insanın anadilini öğrenmesi, kültür edinmesinden başka bir şey değildir. En küçük konuşma edimi bile düpedüz bir kültür edimidir. Dil yönünden kişisel bir büyüüp serpilme, kültürece zenginleşmeyle elele gider. İnsan dilde ne denli güçlenirse kültürde kök salan kökleri de o denli derinlere gidip yayılır. Bu bağlamda kültüre özgü bütünlüğü sağlayan başlıca kaynağın anadilde bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Çünkü kültürün sınırı genellikle dile bağlıdır, dilce belirlenir. Alabildiğine geniş etki ve etkenliğinden ötürü dilin, tek bir kültürün çeşitli dalları arasında da birlik sağlama katkısı büyüktür. Nitekim çoğumuz, kültürün ayrı ayrı türden öğelerini içten bir bütünde toplarken, gösterge olarak, o kültüre damgasını basan dili kullanırız⁹¹.

O halde, dil ile kültür arasındaki ilişki, içten bir varlık bağlamıdır. Dil ile kültür birbirine özce bağlıdır; biri öbürünü zorunlukla varsayar; karşılıklı bir döngü içinde birbirlerine kenetlenirler. Dil ile kültür ilişkisi, içerik ve biçimce son derece zengin bir içiçe örülmedir. Dilin güçlü ve yaygın etkisi kültürün her yöresinde kendisini duyurur. Ayrıca, kültürün belirgin damgasını taşımayan hiçbir dilsel kuruluşa, hiçbir sözcüğe rastlanmaz. Olumsuz bir saptamayla, bu gerçek, dilce düşüğe, çok korkulan bir kültür bunalımı gözüyle bakılmasından bellidir. Olumlu bir saptamayla da, bir dilde sözcük zenginliği, kavram keskinliği, anlam yoğunluğu gibi doğrultularda erişilen dilce atılımların ve yenilenmelerin, çoğu kez, o dile ilişkin kültür bakımından da atılım ve yenilenmeleri birlikte getirmesinden bellidir⁹².

Bütün bu aydınlatmaların, hem dilin kültür varlığında oynadığı büyük rolü, hem de dilin ne denli büyük bir kültür varlığı olduğunu yetesiye belirgin kıldığı ortadadır.

Dil ile kültür arasındaki ilişkiyi, başka bir açıdan da, şu şekilde açıklayabiliriz: Bir tespitte göre ancak iki türlü gerçek vardır. Fizikî gerçek ile ruhsal gerçek. Bu anlayış için gerçek olan her şey, ya maddidir, yu ruhsaldır. O halde, kültür bu iki gerçek çeşidinden hangisi ile ilgilidir? Doğallıkla ikisiyle de. Yalnız kültürün gerçekliği bununla da bitmiş olmaz. Kültür bir de bir anlamlar sistemidir, bir anlamlar dokusudur⁹³.

90) Uygur, *Kültür Kuramı*, s.20.

91) Uygur, *Kültür Kuramı*, s.21.

92) Uygur, *Kültür Kuramı*, s.21.

93) Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, s.68.

Kültürün bütününde bulduğumuz bu durumu, kültürün bir parçası, bir görünüş biçimi olan dilde de, çok iyi görebiliriz. Dil de fizik yönü, ruhsal yönü ve bir de anlam yönü olan üç boyutlu bir yapıdır. Konuşurken çıkardığımız sesler, havanın dalgalanmaları, dilin fizik yönüdürler. Sesler anlamı taşıyan birer kap gibidirler, anlamı konuşandan dinleyene ulaştıran birer köprüdürler. Konuşan karşısındakine birtakım sesler göndermesiydi, anlaşma olamazdı. Ancak bu gönderilen seslerin algılanmaları, yaşanmaları da gereklidir. Bu olay da dilin ruhsal yönüdür⁹⁴.

Ancak dilin gerçekliği bu son olayla bitmiş olamaz. Seslerin yaşanması, henüz bir anlaşma değildir. Böyle olsaydı, bilmediğimiz yabancı bir dilin seslerini sadece işitmekle bu dili anlamış olurduk. Konuşmada anlaşmayı sağlayan asıl etken anlamdır. Gerçi bu anlam, ruhsal yön ile hep birliktedir, ondan ayrılamaz. Çünkü gerek anlamın kazandırılması, gerekse kavranması ruhsal edimlere dayanır. Bununla birlikte anlam, konuşmadaki ruhsal yönden başka bir şeydir, ondan daha fazla bir şeydir. Ruhsal edimler belli bir zaman anında olup biterler. Anlamın ise, sonsuz değilse bile, sürüp giden bir formu vardır. Anlam belli bir zaman anına bağlı değildir, zaman ve mekânı aşar⁹⁵.

Kültür, kendini ileriye kalıtım yolu ile değil, büsbütün başka bir yol ile, tamamıyla tinsel olan bir yol ile ulaştırır. Burada sürekliliği kuran, gelenektir, "tradition"dır. "Tradition" sözü, Latince "tradere" kökünden gelir; "tradere" devretmek, aktarmak demektir. Gerçekten de kültür kendini kalıtlamaz, aktartır, geçirir⁹⁶. Dil de, kültürün bütün öteki formları da kalıtlanmaz; bu formların içine doğru gelişmek, artan denemelerle bunları kendine maletmek gerekir. Gerçi kültürün yayılma gösteren bir karakteri vardır; insanları birbirine bağlar, kendisini kavrayan herkesin olur⁹⁷. Ancak bireyin de bulunduğu ve bulunacağı duruma kendisinin varması gereklidir. Kültür değerleri, bireyin yeteneklerinin erişebildikleri yere kadar yayılabilirler.

Düşünme ve değerlemeyi taşıyan yönü ile dil, kültürün öteki birtakım alanlarına sıkı sıkıya bağlı olur; onlarla birlikte ayakta durur, onlarla birlikte değişir. Yaşayan bir kültür, bulunduğu durumu, söz hazinesi halinde biçimlendirir. Bu yüzden ölmüş bir dil bile, bize bir zamanki bir kültürün içeriğini bildirebilir. Filolojinin, tarih araştırmalarının belli başlı bir dayanağı olması bu yüzdendir⁹⁸.

Görüldüğü gibi, dil niçin değişime uğrar? sorusu, daha geniş bir soruya; kültür neden hareket ediyor? Kültürü yürüten etkenler nelerdir? sorusuna geri götürülebilir. Çünkü dil yalnız başına değişmez, içinde yer aldığı kültürün bütününe devinimine ayak uydurur. Onun için kültürün bütününe bir andaki durumu dilde de kendini açığa vurur.

94) Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, s.68.

95) Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, s.69.

96) Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, s.67.

97) Bkz. Kaplan, *Kültür ve Dil*, s.133 vd.

98) Gökberk, *Değişen Dünya Değişen Dil*, s.71.

Kültürü yürüten ne sadece madde, ne de sadece idea'dır. Kültürün yapısında varlık çeşitlerinin hepsinin payı olduğuna göre, gidişinin belirlenmesinde de bunların yer yer, zaman zaman rolleri olur.

Kültür, bir toplumun bütün hayatıdır. Toplumun bütün hayatı derken kastedilen şey, edimlerin ve onların ürünlerinin toplamı olan bir miktar değil, bir yapıdır. Çünkü kültürü oluşturan öğeler rastgele bir arada değildir. Kültür öğeleri olan edimler ve ürünler, bir esasa göre, yapıda yer alır ve aynı esasa göre birbiriyle ilişkiye girer⁹⁹. İnsanın sembolik düşünme kapasitesinin ürünü olan dil, bir iletişim aracı olarak en önemli kültür öğesidir. Bir milleti oluşturan insanlar duygu, düşünce ve hayallerini dil ile ifade ederler. Dil, insanın manevî varlığını hem en etkili biçimde ifade eder hem de insanın manevî varlığını algılanabilir bir sembolik sistemle muhafaza eder. Bu bakımdan, insan zihninin nitelikleri dili doğurur; fakat dilin sembolik sistemi, taşıdığı kültür birikimi ile insan zihninin gelişmesinde en büyük etken olur. İnsan zihninin eriştiği muhakeme tekniklerini, duygu inceliklerini, hayal ufuklarını dil temsil eder¹⁰⁰.

Sonuç olarak: Dil, hem düşüncenin, hem kültürün hem de eğitimin aracıdır. Düşünce, dile aktarılmadığı sürece bilgiye dönüşmez. Bilgi, dilin aracılığı olmadan öğretilemez. Diğer yandan, kültürel iletişimde kullanılmayan bir dil kültür dili; bilimsel iletişimde kullanılmayan bir dil, bilim dili haline gelemez. Kültür dili gelişmeden kültür; bilim dili gelişmeden bilim gelişmez. Demek ki kültür, dil, düşünce üçgeni sürekli olarak birbirini beslemekte, birinin gerilediği durumda diğeri de doğal olarak gerilemektedir.

99) Özakpınar, *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*, s.13.

100) Özakpınar, *İslâm Medeniyeti ve Türk Kültürü*, s.121.